

FUSNOTE KOJE ZBOG OBIMNOSTI NISU NAZNAČENE U OSNOVNOM TEKSTU

⁵ Državni statistički ured, *Poljoprivredna gazdinstva predratne Jugoslavije, prema popisu iz 1931. godine*, Beograd 1945, 1;

Ferdo Čulinović., *Jugoslavija između dva rata*, 1, Zagreb 1961, 224—225; o toj problematici pisali su još i Bogdan Stojšavljević, *Seljaštvo Jugoslavije*, Zagreb 1952, 13; Jozeph Matl, *Die Agrarreform im Jugoslawien*, Berlin 1927, 28;

Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije 1938. sastavilo je izveštaj o obradivanju zemljišta u Vojvodini po nacionalitetu vlasnika, izraženo u katarskim jutrima i procentima. Prema tom izveštaju, u vlasništvu posednika mađarske narodnosti bilo je ukupno 403.626 kj zemlje, odnosno 14,13% od ukupno obradivog zemljišta. Treba napomenuti da su pod pojmom Vojvodine tada u izveštaju podrazumevali Bačku, Banat, Srem i Baranju.

U Banatu Mađari su posedovali	95.557 kj (8,25%)
u Bačkoj	283.157 kj (22,89%)
u Baranji	18.055 kj (19,0%)
u Sremu	6.856 kj (1,86%)

Godine 1938. ukupan broj poseda po ovoj statistici iznosio je 393.046, dok je broj gazdinstava upola manji prema rezultatima opšteg državnog popisa 1931. godine (212.000).

Svi Jugosloveni na tom području imali su ukupno 1.499.430 kj zemlje, ili 52,4% od ukupno obradive površine.

Jugosloveni zajedno imali su više obradivog zemljišta nego manjine, jer je taj odnos 52,47% i 42,54% od ukupno obradive površine.

Srbi posednici u poređenju sa Nemcima i Mađarima, imali su više zemlje u Vojvodini, jer njima je pripadalo 42,35% od ukupne obradive površine, a Nemcima i Mađarima zajedno 37,35%.

Stanje po srezovima vidi se iz sledećih podataka:

Od ukupne površine obradivog zemljišta (organice, vinogradi i voćnjaci) koje u Vojvodini poseduju Mađari, otpada na pojedine srezove (u kj i %)

Srez	kj	hv	%
1) Alibunarski	1.153	871	0,38
2) Belocrkvanski	1.156	868	0,29
3) Velikobečkerečki	12.839	306	3,18
4) Velikokikindski	10.614	1.493	2,63
5) Vršački	8.236	536	2,04
6) Jašatomički	8.813	300	2,18
7) Kovačićki	10.298	426	1,116
8) Kovinski	4.676	1.194	1,16
9) Novobečejski	16.531	549	4,10
10) Novokanjiški	18.369	1.283	4,55
11) Pančevački	2.468	635	0,62
Banat ukupno	95.557	403	8,5
1) Batinski	8.131	519	4,47
2) Darđanski	9.923	1.157	2,46
Ukupno Baranja	18.055	519	4,47
1) Apatinski	14.713	1.111	3,65
2) Bačkotopolski	61.773	53	15,29
3) Bačkopalanački	243	469	0,06
4) Žabaljski	4.762	461	1,18
5) Kulski	6.013	1.574	1,49
6) Odžački	1.198	195	0,30
7) Somborski	21.278	542	5,27
8) Senčanski	97.223	718	24,09
9) Starobečejski	35.570	911	8,81
10) Subotički	24.598	662	6,09
11) Titelski	2.086	1.486	0,52

Srez	kj	hv	%
12) Novosadski	13.729	1.173	3,40
Bačka ukupno	283.157	1.355	70,15
1) Zemunski	111	704	0,03
2) Iriški	2.229	788	0,55
3) Rumski	3.418	365	0,85
4) Sremskomitrovački	316	1.535	0,08
5) Sremskokarlovački	734	563	0,18
6) Staropazovački	45	1.587	0,01
Srem ukupno	6.856	762	1,70
Vojvodina ukupno	403.626	1.439	100

Mađari su imali apsolutnu većinu samo u dva sreza: senčanskom i bačkopolskom. Relativnu većinu nisu imali ni u jednom srezu. Njihov je udeo između 21,60% i 31,59% u pet srezova (subotičkom, apatinskom, novokneževačkom, batinskom i starobečejskom), a u ostalima je ispod 16,50% (Arhiv Jugoslavije — [AJ] Fond 67 — Ministarstvo poljoprivrede, broj fascikle 20; neke podatke prezentuje i Ljubica Šijački, *Privreda Banata između dva svetska rata*, Novi Sad 1987, 84—85.

* Drugo odeljenje uprave Dunavske banovine u drugoj polovini 1930. sačinilo je nepotpune spiskove o broju članova opštinskih poglavarstava u mestima u Bačkoj i Banatu.

Po imenima možemo zaključiti da u nekim mestima, ukoliko je i bilo dosta Mađara, jedva su bili zastupljeni. Ovo, međutim, nije bio slučaj u drugim opštinama. Sastav opštinskih poglavarstava u nekim mestima izgledao je ovako:

Naziv mesta	Broj članova opštinskog poglavarstva	Broj Mađara
Taroš	44	4
Novi Bečej	45	1
Vranjevo	40	3
Kula	52	9
Jazovo	28	4
Milićevo	36	4
Kucura	48	10
Veprovac	40	6
Crvenka	52	3
Đala	34	2
Vrbica	15	Svi su Mađari
Crna Bara	26	Većina Mađari
Banatski Monoštor	26	Svi
Rabe	16	Svi
Čoka	49	23
Nova Kanjiža	48	14
Titel	40	3
Buđisava	29	Velika većina Mađari
Sivac	53	6
Čonoplja	26	3
Bezdan	40	Velika većina Mađari
Telečka	38	Mađari i Nemci
Bajmok	19	Svi su Mađari
Nova Crnja	46	Svi su Mađari
Toba	26	Svi su Mađari
Hetin	31	Većina Mađari
Rusko Selo	30	30 Mađara
Gornja Mužlja	40	38 Mađara i 2 Nemca

Lukino Selo	15	4 Nemca, ostali Mađari
Mihajlovo	25	1 Rumun, ostali Mađari
Novi Itebej	30	1 Srbin, ostali Mađari
Banatski Dušanovac	16	2
Žabalj	39	1
Čurug	40	5

(AV, FDB, II, 2247, 22579, 22912, 22932, 22986, 23011, 23194, 23179, 13413, 26295, 26875/1930).

¹²⁴ U arhivskoj građi Drugog odeljenja Dunavske banovine sačuvan je nepotpuni spisak mađarskih kulturnih udruženja i drugih društvenih organizacija koje su delovale u oktobru 1929. u manjim mestima:

Bečej — Mađarska ženska zadruga
 Starobečejsko građansko pevačko društvo
 Rimokatolička čitaonica
 Rimokatolička zanatska i trgovačko omladinsko udruženje
 Starobečejsko građansko udruženje
 Udruženje malih posednika
 Srbobransko I mađarsko ukupno udruženje
 I mađarska zadruga za međusobno pomaganje (Srbobran)
 Bačko poljoprivredna podružnica (Srbobran)
 Bačkopetrovačko I rimokatoličko Ratarsko udruženje
 Zanatlijska čitaonica (Bačko Petrovo Selo)
 Bačkopetrovačka čitaonica malih posednika (Bačko Petrovo Selo)
 Građanska čitaonica (Bačko Petrovo Selo)
 Građanska kasina (Bačko Petrovo Selo)
 Narodna čitaonica (Bačko Gradište)
 Bačkogradiška štedionica
 Rimokatoličko prosvetno udruženje (Bačko Gradište)
 Atletski fudbalski klub (Bačko Gradište)
 Dobrovoljno vatrogasno udruženje (Bačko Gradište)
 Bačko poljoprivredno udruženje — podružnica (Bačko Gradište)
 Udruženje gazda Senta
 Udruženje hrišćanske trgovačke omladine Senta
 Sport klub Hagiba — Senta
 Udruženje malih gazda — Senta
 Lovачko udruženje, Belo Blato
 Dobrotvorno udruženje, Gornja Mužlja
 Lovачko udruženje, Gornja Mužlja
 Pododbor Crvenog krsta, Gornja Mužlja
 Lovачko udruženje, Mihajlovo
 Lovачko udruženje, Novi Itebej
 Građanska čitaonica, Novi Itebej
 Zanatlijsko kolo, Novi Itebej
 Starokanjiška ekonomska omladina
 Dolinsko-ratarska omladina, Stara Kanjiža
 Žensko udruženje Reformatorske crkvene opštine, Debeljača
 Zanatlijska čitaonica, Ada
 Ađanska Rimokatolička ženska zadruga
 Filijala Bačko-bodroškog poljoprivrednog udruženja, Mol
 Rimokatolički krug, Martonoš
 Rimokatolička kasina, Horgoš
 Horgoški steg skauta
 Gazdinsko kolo, Majdan
 Gazdinsko kolo, Rabe
 Kolo malih gazda, Čoka
 Zanatlijsko trgovačko udruženje, Čoka
 Ukopno udruženje, Čoka
 Rimokatolička čitaonica, Čoka
 Rimokatolički krug, Potiski Sveti Nikola
 Građanska kasina, Potiski Sveti Nikola

Mali gazdinski krug, Bačka Topola
 Gazdinsko kolo, Sajan
 Lovачko udruženje, Sajan
 Pančevačko evangelističko crkveno pevačko društvo
 Evangelistička dobrotvorna ženska zadruga, Pančevo
 Katolička čitaonica, Čurug
 Rimokatolička omladina, Čurug
 Prva žabaljska sahranjivačka zadruga
 Rimokatolička omladina, Čurug
 Mađarska čitaonica, Zabalj
 Rimokatoličko narodno udruženje, Vranjevo
 Građanska čitaonica, Novi Bečej
 Rimokatoličko duplirsko društvo, Novi Bečej
 Lovачko udruženje, Torda
 Zanatlijska korporacija, Torda
 Rimokatolička ženska zadruga, Novi Bečej
 Dobrovoljno vatrogasno društvo, Torda
 Senčansko katoličko momačko udruženje
 Misija katoličkih žena, Senta
 Katolički pučki krug, Stara Kanjiža
 Starokanjiška hrišćanska zadruga
 Starokanjiški sport klub
 Udruženje gazda, Stara Kanjiža
 Starokanjiška zanatlijska čitaonica
 Starokanjiško muzičko udruženje
 Steg izvidnika i planinara, Stara Kanjiža
 I i II lovačko udruženje, St. Kanjiža
 III i IV lovačko udruženje, St. Kanjiža
 Starokanjiški radnički klub
 Hrišćanska ratarska čitaonica u Nadrljanu, Stara Kanjiža
 Udruženje mesara i gostioničara, St. Kanjiža
 Zanatlijsko udruženje, St. Kanjiža
 Udruženje trgovaca i industrijalaca, St. Kanjiža
 Građanska kasina, St. Kanjiža
 Starokanjiško požarno udruženje
 Banatsko-mađarsko kulturno društvo, Veliki Beckerek
 Poljoprivredno udruženje, Titel
 Katoličko društvo, Titel
 Zemljoradnička kreditna zadruga, Šajkaški Sveti Ivan
 Zemljoradnička kreditna zadruga, Budisava
 Pevačko društvo evangelističke mladeži, Budisava
 Vatrogasno društvo, Budisava
 Pogrebno društvo, Budisava
 Građanska čitaonica, Budisava
 Velikokikindsko gazdinsko udruženje,
 Mađarska ženska zadruga, Stari Bečej
 Starobečejsko građansko pevačko društvo
 Starobečejska rimokatolička čitaonica
 Rimokatoličko zemljoradničko omladinsko udruženje, Stari Bečej
 Rimokatoličko zanatlijsko i trgovačko omladinsko udruženje, Stari Bečej
 Starobečejsko građansko udruženje
 Udruženje malih posednika, Stari Bečej
 Srbobranska građanska čitaonica
 Srbobransko I mađarsko ukupno društvo
 Prva mađarska zadruga za međusobno pomaganje, Srbobran
 Bačka poljoprivredna podružnica, Srbobran
 Bačkopetrovoselsko I rimokatoličko ratarsko udruženje
 Zanatlijska čitaonica, B. P. Selo
 Bačkopetrovoselska čitaonica
 Čitaonica malih posednika, B. P. Selo
 Građanska čitaonica, B. P. Selo
 Građanska čitaonica, Bačko Gradište

Narodna čitaonica, Bačko Gradište
Lovačko udruženje, Bačko Gradište
Bačkogradiška štedionica D D., Bačko Gradište
Rimokatoličko posmrtno udruženje, Bačko Gradište
Atletski klub, Bačko Gradište
Gostioničarsko udruženje, Bačko Gradište
Dobrotvorno vatrogasno udruženje, Bačko Gradište
Podružnica Bačkog poljoprivrednog udruženja, Bačko Gradište
(AV, FDB, II, pov. br. 2025/1929).

¹³² U Arhivu Jugoslavije u Fondu Presbira Ministarskog saveta našli smo detaljne podatke o štampi na mađarskom jeziku koja je izlazila na području Dunavske banovine. Na osnovu tih podataka možemo zaključiti da stanje na ovom polju nije bilo nepovoljno. Mi ćemo te podatke odnosno naslove listova i najvažnije podatke o njima prezentovati po izveštajnom redosledu.

1. *Bácska Topola és Vidéke*: pod ovim nazivom izlazio u Bačkoj Topoli od 1924. godine. Pre, od 1920. izlazio je pod naslovom *Hét*. Bio je štampan u stampariji Istvana Hajta (Hajt István). Vlasnik stamparije i glavni finansijer je bio Svetozar Stakić, mesni advokat. Jedini stalni saradnik bio je Janoš Cuka (Csuka János), saradnik *Jugoslovenskog dnevnika*. Izlazio je nedeljno jedanput, a rasturan u nekoliko stotina primeraka. Izvestan broj primeraka slat je u Mađarsku, Austriju, Cehoslovačku, Rumuniju i Sjedinjene Američke Države.

Po oceni vlasti, opredeljenje lista bilo je državotvorno. Za vreme parlamentarizma bio je organ bivše mesne organizacije Radikalne stranke.

2. *Híradó, Veliki Bečkerek*: ovaj naziv je list dobio 28. III 1930. Ranije je izlazio pod naslovom *Torontál* od 4. IV 1872. Izlazio je svaki dan u oko 1.200 primeraka, a rasturan uglavnom u Banatu u redovima svih društvenih slojeva.

Nominalni i stalni vlasnik, vlasnik stamparije Jene Mara (Mara Jenő). Novinarstvo mu je bilo zanimanje uz vlasništva stamparije. On je pre 6. januara bio pristalica ZMS, posle uvođenja diktature živio povučeno, sa Imreom Varadijem bio u prijateljskim odnosima. Za vreme manifestacionih zborova Mađara on je, kao i Varadi, bio pasivan. List je finansirao vlasnik, često je imao materijalne teškoće. Stalni saradnik bio je Janos Kelemen (Kelemen János). Pre 6. januara bio je sekretar mesne organizacije ZMS u gradu. Bio je ugledan među svojim sunarodnicima. Stalni saradnik bio je još Lajoš Grojer (Grojer Lajos), doktor filozofije. Sem mađarskog, govorio je još 4 svetska jezika. Isto tako bio je stalni saradnik i Lajoš Boršodi (Borsódi Lajos), pisac članaka, književnik. U gradu se bavio i advokaturom. Pre diktature bio je potpredsednik mesne organizacije ZMS. Posle 6. januara u oblasti novinarstva bavio se uglavnom lokalnim pitanjima privrednog i društvenog karaktera.

3. *Tükör*: izlazio u Velikom Bečkereku od 25. XII 1928. Bio je štampan u stampariji Pavla Plajca. Izlazio je svake subote i rasturan u 600—800 primeraka u Banatu, u svim društvenim slojevima.

Vlasnik lista, nominalni i stvarni, bio je Jene Laslo (László Jenő). Bio je i glavni urednik. Pre 6. januara pristalica ZMS, ali nije se posebno isticao. Posle uvođenja diktature nije se bavio politikom. Vlasti su, međutim, sumnjale da održava veze sa mađarskim poslanstvom u Beogradu.

4. *Reggeli Újság*, Novi Sad: izlazio u Novom Sadu od 12. XII 1920. pod nazivom *Délbácska*, a pod novim nazivom od 1. XII 1929. List je bio štampan u stampariji »Uranija«, čiji je vlasnik bio Marton Komloš (Komlós Márton).

List je izlazio svakodnevno u tiražu od 6.000 primeraka, a rasturan najviše u Novom Sadu, kao i u okolnim mestima, uglavnom u južnoj Bačkoj.

Finansiralo ga je Akciono društvo viđenih Madara, članova bivše ZMS. U daljem delu se daje ocena o saradnicima lista. Na prvom mestu se ističe da je jedan od urednika lista Šandor Toman (Tomán Sándor), za koga je navedeno da je bio veoma aktivan u gradskoj organizaciji bivše ZMS. I dalje održava bliske kontakte sa mesnim rukovodiocima te stranke i veliki je Mađar. Povoljnije je

ocenjen drugi urednik Deže Andre (André Dezsó), za koga se kaže da ne kontaktira sa bivšim vođama ZMS i da je dobrog vladanja.

U listu tada nije bilo stalnih saradnika. Među povremenim saradnicima spominju se književnik Zoltan Čuka, baranjski izbeglica, i Elemer Koranji (Korányi Elemér), rimokatolički paroh, za koga se ističe da nije pouzdan. List tada nije ocenjen kao iredentistički, čak naprotiv, daje se ocena da zastupa interese mađarske manjine i da se posebno bavi kulturnim pitanjima i zahtevima. Nadalje, da vesti razmenjuje sa *Politikom* i *Jugoslovenskim dnevnikom*.

5. *Temerini Ujság*: izlazio u Temerinu od 2. IX 1928. Nedeljni list, tiraž 800 primeraka, prodaja je realizovana u opštini. Samo 50 primeraka je slato u druga mesta. Vlasnik štamparije i urednik bio je Đerđ Lang (Láng György). Školska sprema mu je bila 4 razreda građanske škole. Nije imao veze sa bavšim političkim strankama. Njegovo vladanje je ocenjeno kao pozitivno.

6. *Szentai Friss Ujság*: izlazio u Senti nedeljno u tiražu od 600 primeraka. Štampan je u štampariji »Union«, čiji su vlasnici bili Karolj Balog (Balog Károly), Albert Balog (Balog Albert) i Zoltan Morgenštajn (Morgenstein Zoltán).

Navedeno je da stalni saradnik lista Zoltan Keresturi (Keresztúri Zoltán) stvarno uređuje list.

Pre 6. januara bio je organ pristalica Demokratske stranke (Davidovičeve). Oko lista su glavnu ulogu vodili tadašnji lokalni političari pomenute stranke, među njima i advokat Vince Kerepeši (Kerepessy Vince) koji je bio i narodni poslanik.

7. *Szentai Ujság*: izlazio u Senti od 1924. godine 3 puta nedeljno, sredom, petkom i subotom u tiražu od 600 primeraka. Štampan je u štampariji Denka i drugovi. Vlasnici lista su bili, u stvari, i vlasnici štamparije — Peter Denka (Denka Péter) Jožef Kiš (Kis József) i Marton Kevago (Kővágó Márton). Finansijske izdatke pokrivali su od prihoda, zarade štamparije. Glavni i odgovorni urednik bio je advokat Ferenc Keceli Mesaroš, a urednici profesor Janoš Vamoš (Vámos Janos) i student prava Ištvan Tot (Tóth István). List je pre 6. januara predstavljao zvaničan organ ZMS i poluzvaničan Radikalne stranke.

Napominje se da je list za vreme poznate akcije Gabora Santa uglavnom ćutao.

Vlasti su imale negativno mišljenje o ljudima koji su se okupili oko lista. Među njima Keceli Mesaroš i Janoš Vamoš bili su čak na listi sumnjivih. Jedino je za Ištvana Tota navedeno da daje utisak lojalnog građanina.

8. *Uj Hírek*, Sombor: ranije *Friss Ujság*, koji je ministar unutrašnjih poslova zabranio. Pod tim naslovom izlazio u Somboru od 14. IV 1930. svaki dan u 3.500 primeraka. Štampan je u štampariji Save Mlađena. Stalni saradnici bili su: novinar Mihajlo Markov i štampar Đula Sabo (Szabó Gyula). Opređenije lista je bio ocenjen kao dubiozno i tendenciozno, jer, navodno, ljudi oko lista su preko Deže Đendešija (Gyöngyösi Dezsó) bili direktno povezani sa Leonom Deakom. Za vreme političke akcije Gabora Santa list je donosio kratke napise, ali bez povoljne ocene. List je članke razmenjivao sa *Jugoslovenskim dnevnikom*.

Vlastima je posebno smetao rad Đendešija i Markoviča, jer kako stoji u službenom dokumentu — ... »Sve pišu u formi pamfletističkog«.

9. *Sombori Ujság*: izlazio svake druge nedelje u 750 primeraka. Bio je štampan u štampariji Ernea Bošnjaka (Bosnyák Ernő). Nominalni i stalni vlasnik bio je Eden Palašti (Palásthi Ödön). Stalni saradnici: Aleksandar Radičević, novinar iz Sombora, Mikloš Molnar (Molnár Miklós), Stevan Pap (Pap István), teolog iz Bajmoka, Jene Aranji (Aranyi Jenő), novinar iz Subotice, i Floriš Pete (Pető Flóris), poljoprivrednik iz Sombora.

List je najviše bio omiljen kod mađarskog seljaštva u Somboru i okolini. Saradnici su imali veoma lošu reputaciju kod vlasti, naročito Eden Palašti.

10. *Bácskai Ujság*: izlazio od 27. VII 1927. u 750 primeraka svake druge nedelje.

List je bio štampan takođe u štampariji Ernea Bošnjaka a saradnici su bili isti ljudi kao u *Sombori Újság*-u. Pravac mu je — po oceni tadašnjih vlasti — »bio opšti neprijateljski«. Posle 6. januara 1920. list je zastupao pravac Leona De-aka i vođen je opredeljenjem protiv tadašnjeg sistema. Zbog toga je zabranjen, a da ne bi u jednom mesecu mogao biti tri puta zabranjen, a i konačno zabranjen, list je počeo da izlazi dvonedeljno, i to 1. 3. nedelje pod imenom *Sombori Újság*, a 2. i 4. nedelje u mesecu pod nazivom *Bácskai Újság*.

Ocena ovog lista bila je još negativnija, jer članci su mu navodno bili skroz tendenciozni i imali cilj da tadašnju krizu prikažu kao posledicu višezemaljske.

11. *Tiszavidék*, Stari Bečej: list je pod tim naslovom izlazio od 1919. godine Pre I svetskog rata do ujedinjenja imao je naslov *Óbecsei Újság*. Izlazio je jedanput nedeljno u 800 primeraka, a bio rasturan u Starom Bečeju i okolini. Vlasnik i glavni urednik, advokat Ede Drašković. Sadržina napisa u najviše slučajeva ograničena samo na lokalne prilike. Pisanje lista je bilo unekoliko beletrističko. Prema tadašnjem režimu, list je bio naklonjen i sasvim nezavisan od bivših aktivnih partijskih pristalica u mestu. Sam Drašković pre 6. januara pripadao je Mađarskoj radikalnoj grupaciji. Istoj političkoj grupaciji je pripadao i Lajoš Halas (Halász Lajos), glavni saradnik lista.

12. *Stari Becseji Járás*: pokrenut je u Starom Bečeju 1926. godine. Izlazio nedeljno jedanput, petkom, u 450 primeraka. Štampan je u štampariji Isidora Šubakova i druga. Glavni urednik advokat Pal Balaša (Balasa Pál) iz Starod Bečeja. Opredeljenje lista, koji je često pisao beletristički, ocenjeno je kao prijateljsko. Zauzeo se za širenje mađarske kulture, a pored toga i za srpsko-mađarsko kulturno zbliženje.

Vlasnik štamparije snosio i finansijske troškove oko štampanja lista.

13. *Tiszavidéki Újság*, Stara Kanjiža: od 19. IX 1926. do oktobra 1927. izlazio kao *Tiszavidék*, a od 6. XI 1927. do oktobra 1928. kao *Kanizsai Újság*.

Štampan je u štampariji Lederer u 500 primeraka. Rasturan je u gradu (97%), a ostalo u okolini. Izlazio nedeljno jedanput (subotom).

List je imao samo jednog stalnog saradnika (ne spominje se ime i prezime), koji je bio vlasnik odnosno direktor i glavni urednik.

List je bio naklonjen tadašnjem režimu a pre 6. januara u čvrstoj vezi sa mesnom organizacijom radikala »pašićevaca«.

14. *Kanizsa vidéke*, Stara Kanjiža: pokrenut 10. V 1931. Izlazio nedeljno jedanput (u nedelju) u 700 primeraka. Bio je štampan u štampariji Andraša Bartuca (Bartuc András). Vlasnik lista je Imre Vaš (Vas Imre), a glavni urednik Imre Bakoš (Bakos Imre).

15. *Napló*, Subotica: izlazi od 1899. godine pod naslovom *Bácskai Napló*. Početkom 1919. bio je zabranjen, a posle kratkog vremena nastavlja izlaženje pod novim naslovom *Bácsmegyei Napló*, a od 25. III 1929. pod naslovom *Napló*. Štampan je u štampariji »Minerva«. Izlazio je svaki dan u najvećem tiražu od svih mađarskih manjinskih listova. Prosečan dnevni tiraž se kretao oko 12.000, a praznikom i do 14.000. Sem Subotice, bio je prodavan i u drugim vojvođanskim gradovima gde su živeli Mađari, ali i u ostalim gradovima, kao u Beogradu, Zagrebu, Skoplju, Sarajevu itd.

Finansiralo ga je Deoničarsko društvo »Minerva«.

Odgovorni urednik je bio Ferenc Fenjveš (Fenyves Ferenc), pomoćnik urednika Jožef Bruner (Brunner József), pod pseudonimom Debreceni. Stalni saradnici: Janoš Hubert (Hubert János), Emil Segedi (Szegedi Emil), Jene Aranji (Aranyi Jenő) i Ferenc Tiler (Tiler Ferenc).

Povremeni saradnici Jožef Flam (Flam József) i Deže Gelei (Gellei Dezső) iz Beograda, Jožef Sulhof (Sulhóf József), Voja Matić i Lazar Matić iz Novog Sada, Mikloš Santo (Szántó Miklós) i Ladislav Župković iz Sombora, Lajoš Vig (Vig Lajos) iz Sente, Josp Heslenj (Heszlény József) iz Velikog Bečkereka. Saradnja ovih poslednjih se sastojala u slanju izveštaja o dnevnim događajima u dotičnim mestima.

List je imao liberalnih tendencija i ocenjen je kao najkvalitetniji. Pre 6. januara imao je sukobe sa vlastima. Program ZMS list je uvek adekvatno zastupao, ali je često i upozoravao ukoliko se pojave i nacionalistička skretanja u radu. Posle 6. januara tri puta zabranjen zbog, po oceni vlasti, štampanja neproverenih vesti.

16. *Az Újság*, Subotica: počeo je da izlazi od novembra 1929. Bio je štampan u »Minervi«. Finansijske troškove je snosilo Deoničarsko društvo »Minerva«. Izlazio svakodnevno u tiražu od 100 primeraka. Odgovorni urednik je bio Karolj Havaš (Havas Károly), koji je ranije bio urednik zabranjenog *Hirlap*-a. Ranije je imao veze sa bivšim vođama ZMS. Pripadao je taboru takozvanih nezadovoljnih Mađara.

List nije imao saradnike, uređivao ga sam Havaš, a podatke je većinom preuzimao iz lista *Napló*. Vlasnik lista je bio Deže Sentivanji (Szentiványi Dezső), po zanimanju agronom. Ranije je pripadao ZMS.

17. *A Munka*, Subotica: list je izlazio od 1924. godine, nedeljno jedanput u 2.000 primeraka. Bio je namenjen poljoprivrednicima, podsticao ih na bolje poslovanje, davao stručne savete, kako mogu da povećaju prinose u ratarstvu i voćarstvu, a u stočarstvu za gajenje plemenitijih vrsta.

List je bio rasturan uglavnom, sem Subotice, i u drugim mestima severne Bačke. Vlasnik i glavni urednik bio je Deže Sentivanji, a njegov pomoćnik Andor Marton (Márton Andor), takode agronom iz Velikog Bečkereka.

U toku septembra 1931. u Somboru su prestali da izlaze listovi *Sombori Újság*, *Báckai Újság* i *A gazda*. U Subotici, međutim, 18. XII 1931. pokrenut je sportski list pod naslovom *Tempó*. Izlazio je dva puta nedeljno (subotom i ponedeljkom). Bio je štampan u štampariji braće Fišera. Vlasnik lista bio je Pavle Presburger, posednik iz Subotice, koji se dotad nije isticao u političkom životu. U isto vreme direktor lista bio je Domonkoš Mađar (Magyar Domonkos), profesionalni novinar, a njegov saradnik Emil Szegedi (Szegedi Emil), takode profesionalni novinar.

U spomenutom izveštaju koji je poslao dopisnik Centralnog presbiroa iz Novog Sada šefu Publicističkog oseka Centralnog presbiroa krajem 1931. godine, naznačeni su još i neki listovi religioznog karaktera, kao *Szívújság*, Stara Kanjiža, *Katolikus Hitélet*, Stara Kanjiža.

Isto tako u to vreme, u Senti je izlazio i stručni list za one koji su se bavili pčelarstvom: *Vajdasági Méhészet*. List je izlazio mesečno pod uredništvom Danijel Es Sabo (Osz Szabó Dániel), po profesiji učitelja.

Dopisnik Centralnog presbiroa iz Novog Sada (Triva Militar) 25. IX 1933. takode je poslao izveštaj šefu Publicističkog oseka Centralnog presbiroa o manjinskog štampi. U delu izveštaja koji se odnosi na mađarsku štampu, prvo je nabrojao dnevne listove: *Napló Jugoszlaviai Magyar Újság*, *Új hírek*, *Híradó* i *Reggeli Újság*. Za *Napló* u izveštaju se ističe da je u DD »Minerva«, štamparskom preduzeću, većina deonica u rukama Ferenc Fenješa, glavnog urednika, i njegove porodice; list podržava jevrejstvo i mađarsko-jevrejsku industriju u ovim krajevima. Direktor lista Fenješ, kao i sva redakcija, sem 2—3 saradnika, takode su svi Jevreji; list prema režimu u Mađarskoj zauzima opozicioni stav; držanje prema režimu u Jugoslaviji i jugoslovenskoj nacionalnoj stvari prividno je lojalno; list je štampan u 8.000 primeraka, nedeljom oko 10.000, ali tiraž poslednjih godina stalno opada usled konkurencije ostalih listova.

Veoma je interesantan i izveštaj o *Jugoszlaviai Magyar Újság*, koji je izlazio u Subotici: izdavali su ga i besplatno slagali nezaposleni u mesnoj podružnici organizacije tipografskih radnika; podržavala ga je subotička jevrejsko-mađarska masonerija, direktor lista Mihalj Brodi (Bródi Mihály) istaknuti je mason i Jevrej, a sem toga, naginje socijalizmu; prema Mađarskoj se drži rezervisano, a prema režimu u Jugoslaviji je prividno lojalan; list se štampa u 3—4.000 primeraka; izlazi na 8—12 strana uz cenu od pola dinara, što daje povoda sumnji o provenijenciji materijalnih sredstava. Za list *Új hírek* je navedeno da se štampa u štampariji Save Miladeva, a uređuje ga Deže Đendeši, penzionisani direktor radničkog osiguranja; urednik i izdavač su ranije bili istaknuti socijalisti; list je vrlo slabo redigovan, u bulevarско-reporterskom duhu; štampa se u 5—6.000 primeraka uz cenu od pola dinara; naročito pravca list nema jer ga izdavač izdaje iz čisto

spekulativne svrhe, no ipak je karakteristično da uz tako nisku cenu izdavač daje list od 10 do 16 strana, ma koliko da se uređuje makazama.

18. *Híradó*, Veliki Bečkerek: izdaje i uređuje Janoš Kelemen, profesionalni novinar, list podržavaju ljudi oko bečkerečkog mađarskog manjinskog kulturnog društva; štampa se u 700 primeraka; vrlo je slabo redigovan i to u mađarskom duhu; list se silom održava samo da bi Veliki Bečkerek imao mađarski dnevnik i da ovaj vrši mađarsku propagandu.

19. *Reggeli Újság*, Novi Sad: izdaju i uređuju Janoš Toman i Deže Andre, profesionalni novinari, list podržava rimokatoličko sveštenstvo u Novom Sadu i Dunavskoj banovini te je, prema tome, i redigovan kao protuteža jevrejsko-mađarskim listovima; izlazi u 4—5.000 primeraka uz cenu od pola dinara, ali se stalno bori sa velikim finansijskim teškoćama.

Medu nedeljnim listovima koji su izlazili na mađarskom jeziku, spominju se: *Bácska Topolya és Vidéke*, *Bácskatopolyai Járás Újság*, *Friss Újság* (Veliki Bečkerek), *Tükör* (Veliki Bečkerek), *Szentai Újság*, *Szentai Friss Újság*, *Tiszavidék* (Stari Bečej), *Potisje — Tiszavidék* (Stara Kanjiža), *Szív újság* (Stara Kanjiža), *A Munka* (Subotica) i *Temerini Újság*. U povremene časopise se ubrajaju: *Zsidó Újság*, Novi Sad, *Katolikus Hitélet*, Stara Kanjiža, *Katolikus Ertesítő*, Subotica, *Hírnök*, Subotica, *Kalangya*, Novi Sad (o časopisu će još biti reči), *Magvető*, Subotica, *Vajdasági Művészet*, Senta, *Harangszó*, Novi Sad, *Órtűz*, Subotica (još će biti reči), *Tehnika*, Subotica i *Szöveges Színházi Elet*, Subotica.

U delu izveštaja o brojnomo stanju manjinske štampe ocenjuje se da je ta štampa procentualno jača no što bi mogla biti prema brojnomo stanju manjinskog stanovništva. Po izveštaju, na primer, na 366.979 mađarskog manjinskog stanovništva dolazi 29 listova (5 dnevnika, 11 nedeljnih listova i 13 povremenih časopisa). O pisanju i duhu manjinske štampe, a posebno mađarske, ističe se da ih uglavnom karakteriše prividna lojalnost i rezervisanost, ali stvarno ignorisanje svega jugoslovenskog u nacionalno-političkom i kulturnom životu. Jedino za listove koji su u rukama Jevreja (*Napló*, *Jugoslaviai Magyar Újság*, *Szentai Friss Újság*, *Tiszavidék* i *Potisje — Tiszavidék*) ocenjuje se da pokazuju ipak neko interesovanje za jugoslovenske stvari. Dodaje se još da od mađarskih manjinskih dnevnika *Reggeli Újság* dobiva *Biltene* mađarskog spoljnotrgovinskog zvanja i privredne članke Ferencza Sabo Popaija, budimpeštanskog univerzitetskog profesora. U isto vreme još se konstatuje i to da za kakvu novčanu ili neku drugu pomoć manjinskim listovima bilo iz države, bilo sa strane, pozitivnog dokaza nema. Takve pomoći teško da ima, što potvrđuje i teško finansijsko stanje pojedinih manjinskih listova, koji se održavaju pretplatom, oglasima i materijalnim žrtvama svojih izdavača.

(AJ, Predsedništvo Mininstarskog saveta, Centralni presbiro, 38—74—198).

¹⁹² *Jugoslovenski dnevnik*, 13. X 1931, 1.

Fedor Nikić, profesor Pravnog fakulteta u Subotici, a kasnije zamenik ministra prosvete, nije bio najpogodnija ličnost za političke kontakte sa mađarskom nacionalnom manjinom u Jugoslaviji. On se posebno bavio pitanjem položaja Mađara i svim evidentnim problemima, a posebno školstvom i kulturnim životom. Pisao je o tim problemima sa krajnje nacionalističke i unitarističke pozicije. Njegove stavove najviše je publikovao *Letopis Matice srpske*. Dao je u suštini pravilnu genezu mađarskog revizionizma, koji je predstavljao latentnu opasnost iz susedne kontrarevolucionarne Mađarske (*Unutrašnja organizacija za reviziju Trijanonskog ugovora*, *Spoljna politika Mađarske* itd.) U članku *Privatne osnovne škole i nacionalne manjine*, međutim, tvrdio je da međunarodni Ugovor o zaštiti manjina iz 1919. i Ustav SHS iz 1921. godine garantuju samo »olakšice« u pogledu manjinskog jezika u školstvu. Nije osporio, međutim, mogućnost postojanja i mađarskih paralelnih odeljenja u osnovnoškolskoj nastavi, gde je to potrebno, ali se odlučno izjasnio protiv formiranja privatnih škola. Išao je još dalje u članku *Revizija naše politike u Vojvodini*. Pre svega se zalagao da je »trebalo probiti guste mreže i homogena naselja Ma-

đara duž naše granice na severu, razrediti ih i učiniti da naš živalj na granici postane nadmoćan i gospodar...« Dalje je ocenio da je velika industrija, koja je bila u rukama narodnosnih manjina, poglavito Mađara, ostala i dalje u njihovim rukama. Isto tako i velika trgovina, krupno zanatstvo i krupni bankovni kapital i dalje drže predstavnici manjina — i to: veliku trgovinu i krupni bankovni kapital Mađari, a krupno zanatstvo Nemci.

Otvoreno je izneo i svoj stav da Nemcima treba dati više ustupaka nego Mađarima, jer su oni daleko od Reicha, nemaju težnju za oslobođenjem, njihov narod je trezven, miran i rađan. Po njegovom mišljenju, Mađari, međutim, žive neposredno u blizini svoje matice, od koje su nedavno razdvojeni, među njima se vodi propaganda koja je uperena protiv integriteta i bezbednosti Jugoslavije. Nije imao iluzije u uspeh nacionalnog rada kod tadašnje mađarske manjinske generacije, nije, međutim, izrazio takav pesimizam u pogledu mlađeg naraštaja (*Letopis Matice srpske*, knjiga 319, sveska 1, januar, str. 1—10; sveska 2, februar, str. 285—291; knjiga 321, sv. 1, jul, str. 1—16; sveska 2, avgust, str. 256—267 iz 1929).

U vezi sa člankom Fedora Nikića o školskim problemima nacionalnih manjina u Jugoslaviji, u časopisu *Magyar Kisebbség* (Lugoš, Rumunija) objavljen je veoma oštar odgovor (*Magyar Kisebbség*, 16. X 1929, br. 20, 794—813).

^{19a} Kandidat Gabor Santo i njegovi najbliži saradnici Jožef Seleši (Szöllösi József) i Ferenc Keceli Mesaroš (Keczei Mészáros Ferenc) odštampani su Memorandum od 15 tačaka i formulisali svoje zahteve za poboljšanje političkog i ekonomskog položaja Mađara u Jugoslaviji. Memorandum su poslali predsedniku vlade Petru Živkoviću.

Tekst Memoranduma:

»Na polju socijalne politike:

- 1) radi ublaživanja nezaposlenosti, stvarati bolje uslove za zapošljavanje mađarskom radništvu;
- 2) regulisanje pitanja mađarskih ratnih invalida i redovno isplaćivanje njihovih prinadležnosti na osnovu već pravosnažnih regulativa. Isti postupak i za penzionere;
- 3) ponovno reaktiviranje železničara mađarske narodnosti koji su otpušteni iz službe bez disciplinskog postupka;
- 4) za pripadnike nemačke nacionalne manjine već je odobreno otvaranje učiteljske škole, zato neodložno treba otvoriti jednu mađarsku manjinsku učiteljsku školu;
- 5) hitno obustavljanje istraživanja porekla imena u osnovnoškolskoj nastavi sa mađarskim nastavnim jezikom;
- 6) zadržati u službi mađarske manjinske učitelje i profesore;
- 7) na Filozofskom fakultetu u Beogradu otvaranje Katedre za mađarski jezik i književnost.

Na kulturnom polju:

- 8) na osnovu pravilnika Liga manjina u Jugoslaviji, nesmetano formiranje mađarskih kulturnih i privrednih udruženja;
- 9) nesmetano negovanje mađarskih kulturnih tradicija, muzika, diletantske sekcije, folklor itd.

Na polju upotrebe maternjeg jezika:

10) pored logičnog prioriteta državnog jezika, u svim mestima sa preko 20% manjinskog stanovništva dozvoliti i natpise na mađarskom jeziku.

U oblasti agrarne reforme:

11) iz agrarnog fonda stvorenog na osnovu Zakona o agrarnoj reformi, dodeljivanje zemlje i za bezemljaše mađarske narodnosti, ili bar dodeljivanje besplatnih placeva za izgradnju porodičnih kuća:

12) na parcelama koje potpadaju pod udar Zakona o agrarnoj reformi dodeljivanje zemlje i zakupcima mađarske narodnosti, ili neometano korišćenje već ranije uzete zemlje u zakup.

Upravna pitanja:

13) odgovarajuće predstavništvo u lokalnoj upravi za predstavnike mađarske narodnosti;

14) regulisanje molbi za državljanstvo licima koja žive u pograničnoj zoni i koriste posede koji se nalaze u Jugoslaviji;

15) isto tako, regulisanje pitanja državljanstva onih sveštenika koji već od 1918. godine žive u zemlji i vrše svoju duhovnu funkciju».

(OL, KM — K 63 — 1931 — 16/1, Osnovni broj 4364).

²¹⁰ *Reggeli Újság*, 10. VII 1932, 6.

Mađara, jedini od svih vojvodanskih nacionalnosti u vremenu do 1929. godine nisu imali svoje jedinstveno udruženje. Razlozi su, svakako, višestruki.

Pred vlastima su, pre svega, bili sumnjivi oni koji su studirali u Mađarskoj. Što se tiče formiranja organizacije mađarskih studenata u zemlji, 20-tih godina na to pitanje negativno su gledali i studenti mađarske narodnosti iz srednje imućnih porodica, uvek spremnih da sa vladajućim krugovima prave kompromise i na taj način izvuku izvesne koncesije.

Studenti iz redova Mađara, nemajući sopstvenu organizaciju, uključivali su se u rad drugih udruženja na univerzitetima gde su studirali. Tako su u Zagrebu većinom bili uključeni u »Domagoj«, iz koga 1926. izrasta udruženje »Vojvodina«. Bilo je u planu i pokretanje jednog studentskog lista na mađarskom jeziku, pa posle i časopisa, ali sve to nije bilo realizovano.

U Zagrebu je studirala većina studenata mađarske narodnosti, a samo manje njih u Beogradu. Ovi poslednji delimično su se uključili u rad Vojvodanske akademske trpezice, a u Subotici u Udruženje studenata Pravnog fakulteta »Svetlost«.

U Subotici takođe je bilo inicijativa za organizovanje studenata mađarske narodnosti. Tako je 1925. godine otpočelo izdavanje lista na srpskohrvatskom i mađarskom jeziku *Mladost—Ifjúság*, koji je međutim, ubrzo prestao da izlazi.

Najvažnija aktivnost za organizovanje okupljanje i delovanje studenata mađarske narodnosti u periodu od 1929. godine odvijala se u okviru Odbora za kulturu pri kulturnom udruženju Narodnog kola (Népkör) u Subotici, čiji je zadatak bio da usmerava kulturni život Mađara u Vojvodini.

Predavanja za članstvo Omladinske sekcije Népkör-a otpočela su već 27. aprila 1928. a odnosila su se na pojedina pitanja kulturnog života (*Hírlap*, 28. IV 1928, 7; 6. V 1928; 10. V 1928, 6; 24. V 1928, 5; Ljubivoje Cerović, *Društvena organizovanost i politička angažovanost studenata Vojvodine od 1918. do 1935. godine*, Novi Sad 1981, 86—87 i 164—165).

Ne može se tačno iskazati koliko je u to vreme vojvodanskih omladinaca boravilo na studijama u inostranstvu. Vlasti u Vojvodini evidentirale su samo studente koji su se školovali u Mađarskoj i Rumuniji. Prema tim podacima, u periodu 1927—1930. odobreno je 81 studentu, uglavnom mađarske narodnosti, da može studirati u Mađarskoj, dok ih je u istom periodu odbijeno 58. (Lj. Cerović, nav. delo 95).

Od ukupnog broja studenata mađarske narodnosti, koji je 1929/30. iznosio 263, najveći deo (184) školovao se u Zagrebu, zatim u Subotici (53), a veoma malo u Beogradu (25). Sledeće, 1930/31. dolazi do značajnog povećanja studenata mađarske narodnosti (342), ali relacije ostaju gotovo iste, mada se unekoliko povećava broj u Beogradu (62). Ovo povećanje nastavlja se i 1931/32, kada dostiže 384, s tim što još dominira Zagreb (222), a zatim iza njega Beograd (85) i Subotica (73). Porast je nastavljen 1932/33. (395), uz gotovo neizmenjene relacije. Iako 1933/34. i dalje opada broj vojvođanskih studenata, broj mađarskih raste, tako da iznosi 409. Odnos se postepeno menja u korist Beograda (100), dok u Zagrebu stagnira (222), a u Subotici naglo pada (22). Tendencija porasta zaustavlja se u narednoj godini, jer već 1934/35. broj opada na 371, s tim što u Zagrebu pada na 200, u Beogradu na 94, dok se povećava jedino u Subotici na 74. (Statistički godišnjaci u periodu 1929—1935; Lj. Cerović, nav. delo, 167).

Kao što se iz gornjih podataka vidi, broj studenata mađarske narodnosti do propasti stare Jugoslavije na Zagrebačkom univerzitetu bio je dominantan i oni su bili prvi koji su pristupili formiranju svoje organizacije.

Do formiranja Udruženja mađarskih studenata u Zagrebu, studenti iz redova Mađara bili su uključeni u KAD (Jugoslovensko kulturno akademsko društvo) »Vojvođanin«, koje je okupljalo vojvođanske studente katoličke vere i koje je bilo blisko Akademskom udruženju »Domagoj«.

U jeku omladinskih opredeljenja između revolucionarnog krila i fašizma, među studentima iz redova Mađara u Zagrebu je pokrenuta akcija za formiranje sopsivenog akademskog udruženja. U prisustvu stotinak studenata, 19. VI 1932. formirano je Kulturno udruženje mađarskih studenata u Zagrebu. (Zagrebi Magyar Egyetemi Hallgatók Kultúregyesülete — MEHK). Opredelilo se za »hrišćansko-moralnu ideologiju«. Među prioritete zadatke novo udruženje stavlja »odbranu nacionalnih interesa, tradicija i vrednosti na najširem nacionalnom tlu, uz istovremeno razvijanje korisne saradnje sa državotvornim narodima, kako u društvenom životu, tako i u razvijanju državnosti«.

Udruženje je odmah po osnivanju povelu akciju prikupljanja materijalnih sredstava, tako da je već iste godine MEHK uspeo da obezbedi prostorije za okupljanje.

Na drugoj redovnoj skupštini, 30. X 1932, iz poznatog izveštaja može se videti da je u Udruženju bilo okupljeno 111 redovnih i dvostruko više potpornih članova. Sem obezbeđenja spavaonice, formirana je i biblioteka sa blizu 300 knjiga. Posebno je istaknuta i dotadašnja aktivnost na negovanju maternjeg jezika i kulture. Uporedo s tim ukazano je na neophodnost upoznavanja jezika i kulture »većinskog naroda«.

Jednogodišnji period rada, između prve i druge skupštine MEHK-a, protekao je u velikom previranju i distanciranju jednog dela članstva od zvanične ideologije Kulturnog udruženja mađarskih studenata »hrišćanskog socijalizma«. Do sukoba je došlo prilikom priprema za II skupštinu, kada je već naglašeno opredeljenje za »hrišćansku etiku«. Suprotstavljanje manjine od 18 članova Udruženja »dalo je povoda za dosta nesporedazuma, debata i razdora«. Na samoj skupštini izvestan broj članova je napustio MEHK, što je prema tvrđenju predstavnika većine izazvalo »velike potrebe u MEHK, već na samom početku«.

Nezadovoljstvo dela članstva zbog ideološkog opredeljenja većine osetilo se i prilikom održavanja skupštine 25. V 1934, kada je broj članova pao na 90, tako da više od jedne trećine studenata Mađara na Zagrebačkom Sveučilištu ostaje van njega.

Većina je ipak ostala na nacionalno-klerikalnoj orijentaciji. Čak je sledećih godina u Udruženju izraslo jedno izrazito desno krilo, koje uspostavlja saradnju sa frankovcima.

U izveštaju za 1933/34. godinu moglo se nabrojati niz predavanja i kurseva u okviru Udruženja, ali izgleda da rad u zavičaju nije bio razvijen.

Veću aktivnost razvile su sekcije, formirane prema fakultetima ili određenim interesovanjima studenata, a zajedničko im je bilo ispoljavanje aktivnosti u okvirima Sveučilišta. (Štampana publikacija o radu Udruženja do 1940. godine pod naslovom *Számot adunk*, Zagreb, 1940., 9—13; Lj. Cerović, nav. delo, 114—116, 176, 177).

²⁷ *Jugoslovenski dnevnik*, 17. III 1933, 3.

Ministarstvo prosvete je 29. VII 1929. uputilo dopis velikom županu Bačke oblasti u kojem je izrazilo nezadovoljstvo predlozima sreskih školskih nadzornika u pogledu onih manjinskih prosvetnih radnika koji još nisu uspešno savladali državni jezik. Naime, većina školskih nadzornika tražila je odlaganje roka za proveru znanja iz državnog jezika do kraja 1930. godine. Po njihovom predlogu ukoliko ni tada pojedinci ne savladaju jezik, za takve je traženo samo zaustavljanje napredovanja u službi. Ministarstvo prosvete izrazilo je nezadovoljstvo i postavilo pitanje: »Na osnovu čega je država dužna da za svoje nelojalne činovnike organizuje posebne seminare?«

Postavlja ujedno i pitanje da li dotične školske nadzornike treba dalje ostaviti u službi ili bi ih trebalo zameniti boljima. (AJ MP — 66 — 55 — 131).

Otvaranje novih odeljenja sa mađarskim nastavnim jezikom bilo je skopčano sa mnogim teškoćama, pogotovo onda kada su pokretači bili ljudi koji nisu uživali poverenje vlasti. Tako je prošao i predlog Leona Deaka, advokata iz Sombora, i Pala Blaškovića iz Stanišića da je u mestu u školskoj 1929/30. godini nepohodno otvaranje novih mađarskih razreda. (AJ MP—66—4—10).

Neki učitelji mađarske narodnosti u Veprovu dali su podatke o mađarskim odeljenjima u mestu advokatu iz Sombora Edenu Palaštiju, pa su posle bili optuženi. Po jednom dopisu iz Ministarstva prosvete, Palašti je prikupio podatke o stanju nastave na mađarskom jeziku da bi posle napali Jugoslaviju pred Društvom naroda.

Po jednom drugom aktu Ministarstva prosvete, upućenom Upravi prosvete Dunavske banovine 29. IX 1930, banatsko mesto Nova Crnja je »mađarsko komunističko gnezdo«, gde u mađarskim manjinskim odeljenjima treba da rade nacionalno ispravni učitelji srpske narodnosti.

U septembru iste godine traženo je od Ministarstva prosvete da se iz Stare Kanjiže premesti učiteljica Margita Bogdan (Bogdán Margit), jer je roditelje đaka nagovarala da svoju decu upišu u mađarsko odeljenje građanske škole.

Neke učitelje mađarske narodnosti često su optuživali i upravitelji škola da nisu pogodni za nastavu. Ipak se može reći da viši organi nisu uvek uvažavali te optužbe bez detaljne provere. Bilo je i suprotnih slučajeva, kada su baš upravitelji nekih škola branili svoje učitelje mađarske narodnosti. U tom smislu je uputio predstavku i upravitelj jedne škole iz Sente višim organima, u kojoj ističe da učitelj Jožef Štekl (Stekl József), i pored toga što tri sina školuje u Mađarskoj, važi kao lojalan građanin.

Isto tako i predstavnici upravnih vlasti nejedanput su stali u odbranu prosvetnih radnika mađarske narodnosti. Sreski načelnik Dardanskog sreza, na primer u julu 1931. branio je svoje optužene mađarske učitelje. (AJ MP—66—4—10).

Iz jednog dokumenta, koji su iz Prosvetnog odeljenja Dunavske banovine 2. IX 1931. prosledili Ministarstvu prosvete, može se zaključiti da je u manjinskim odeljenjima bilo dosta učitelja Jugoslovena. Istaknuto je još kao slabost u radu da su ti učitelji većinom raspoređeni u niže razrede (prve i druge razrede), a ne i u treće i četvrte, gde se predaju nacionalni predmeti (istorija i geografija), pa situaciju treba popraviti. (AJ MP—66—77—25).

Banska uprava Dunavske banovine 19. VII 1930. dostavila je Ministarstvu prosvete spisak onih manjinskih prosvetnih radnika koji ne znaju državni jezik. Znatna većina ih je bila iz redova mađarske narodnosti, koji su radili po raznim školama u Bačkoj, Banatu i Baranji. Na spisku je bilo naznačeno 131 ime. Interesantno je napomenuti da je prosvetno-pedagoški rad tih prosvetnih radnika, osim dvoje, ocenjen veoma pozitivno. (AJ Fond Ministarstva prosvete MP—66—77—25).

Povodom naredbe ministarstva prosvete, Odeljenje za prosvetu i kulturu Dunavske banovine 13. VIII 1930. sačinilo je spisak učitelja i učiteljica koji nisu iste vere i narodnosti sa učenicima na području Banovine. Naznačeno je 16 gradova i opština i manjih mesta u Bačkoj, Banatu i Baranji. Nismo u stanju da dokument tumačimo u celosti. Pada u oči da ima dosta učitelja Madara — njihova imena uvek ističu — koji rade u odeljenjima sa državnim nastavnim jezikom. Veći je, međutim, broj onih Jugoslovena koji nastavu izvođe u manjinskim odeljenjima. Što se tiče mesta sa većinskim mađarskim stanovništvom,

takođe je bilo dosta Jugoslovena u odeljenjima sa mađarskim nastavnim jezikom, mada se, ipak, u tom pogledu nije preterivalo. (AJ MP—14—5—8—1933).

Godine 1933. u Bačkoj Topoli bili su reaktivirani učitelji Karolj Hofman (Hoffman Károly) i Ferenc Biro (Bíró Ferenc), koji su pre dve godine bili penzionisani »zbog neprijateljskog držanja i zdravstvenog stanja«. Ali iz Zobnatice iste godine bio je premešten učitelj Jene Kovač (Kovács Jenő), koji je ranije već bio u unutrašnjosti, ali je na intervenciju poslanika Gabora Santa vraćen. Razlog ponovnog njegovog premeštaja: agitacija za ponovno otvaranje mađarskog odeljenja.

U proleće 1934. bio je pokrenut disciplinski postupak protiv šestorice prosvetnih radnika mađarske narodnosti iz Sente, koji su kao svedoci bili pozvani na sudski proces koji se vodio pred Okružnim sudom u Subotici protiv Petra Pretajskog, međutim, skoro ništa nisu znali srpski.

Iste godine iz baranjskih pograničnih mesta (batinski i dardanski srez) bili su uklonjeni skoro svi učitelji mađarske narodnosti, neki su bili penzionisani a ostali premešteni u unutrašnjost Srbije. (AJ MP—14—5—8—1933).

²³⁰ *Jugoslovenski dnevnik*, 18. VII 1933, 4.

Merodavni službeni faktori u Beogradu još od januara 1933. davali su povoljne izjave o otvaranju paralelnih razreda sa mađarskim nastavnim jezikom pri jednoj učiteljskoj školi. Mađarska manjinska štampa redovno je izveštavala svoje čitaoce o tom događaju. Manjinsko javno mnjenje svakako je očekivalo da će mađarski razredi biti otvoreni pri jednoj učiteljskoj školi na području Bačke, eventualno u Banatu. Najviše je isticana Senta, i njeno mađarsko stanovništvo je povoljno gledalo na tu perspektivu.

Ministar prosvete tadašnje vlade već 7. I 1933. dao je izjavu da će mađarski razredi biti otvoreni već na početku iduće školske godine. Zvanična odluka, međutim, bila je doneta tek početkom avgusta iste godine.

Bila je prisutna još jedna nepovoljna okolnost. Nije predviđena finansijska pomoć države, nego bi sve troškove morala da snosi mađarska nacionalna manjina. I ta odluka je imala diskriminatorско obeležje, jer još ranije nemačkoj nacionalnoj manjini je dozvoljeno otvaranje odeljenja učiteljske škole u Vrbasu uz izvesnu državnu finansijsku pomoć.

Početak avgusta 1933. bilo je službeno objavljeno još i to da će za otvaranje mađarskog paralelnog razreda pri prvom razredu predviđene učiteljske škole u Beogradu biti potrebno bar 30 prijavljenih svršenih malomaturaca mađarske narodnosti. U isto vreme, poslanik Gabor Santo pokrenuo je akciju i za otvaranje jedne đačke kuhinje za buduće učenike.

Po prvobitnom planu, profesore je trebalo angažovati iz redova već penzionisanih, koji su ranije bili angažovani u učiteljskim školama.

U školskoj 1933/34. godini mađarsko odeljenje pri Učiteljskoj školi u Beogradu zaista je počelo rad. Prosvetni organi ipak nisu insistirali na neophodnom minimalnom broju od 30 učenika, jer po pisanju manjinske mađarske štampe tada je bilo upisano samo 19 učenika. Posle je njihov broj opao na 16. Njima je bilo dozvoljeno da stanuju i hrane se u internatu Učiteljske škole za 600 dinara mesečno, a najsiromašniji mogli su dobiti smeštaj za 400 dinara.

Nastava je počela, plan o predavanju nije bio realizovan, predmeti su delimično bili izvođeni na srpskohrvatskom jeziku. U toku školske godine još neki učenici su napustili školu. Najveća nevolja nastala je izgleda zbog nedovoljne spremnosti mađarske nacionalne manjine da podnese sve finansijske troškove. Đaci su bili većinom iz siromašnih porodica i nisu bili u stanju da snose troškove školovanja, naročito izdatke za internat, a i druge troškove. U septembru 1934. počela je nova školska godina a mađarski preparandisti već su načinili dug od 14 hiljada dinara. Pretila je opasnost od zatvaranja mađarskog razreda. U mađarskoj manjinskoj štampi bila su objavljivana prisma — posebno od prosvetnih radnika — dramatične sadržine. Insistiralo se na prikupljanju dobrovoljnih priloga. Akcija je i počela, pojedinci su davali zamašne sume. Međutim, izgleda da sve to nije bilo dovoljno. U isto vreme je bilo objavljeno da se vrši upis i u drugi razred, ali se prijavilo samo nekoliko učenika. Uskoro se ispostavilo da

učenici II razreda već duguju internatu 29.000 dinara, što je trebalo podmiriti u najkraćem roku.

Tada se poslanik Gabor Santo preko štampe obratio Mađarima u Jugoslaviji i ujedno upozorio da »ukoliko treba i gladovaćemo dan-dva u toku nedelje, ali moramo da ispunimo našu obavezu«.

On je i sam pokazao lep primer i obećao da će dug delimično podmiriti sam. Obećanje je i ispunio. Ubistvo kralja Aleksandra za jedno vreme je potisnulo akciju za prikupljanje dobrovoljnih priloga do sahrane.

Putem štampe mađarskom javnom mnjenju se obratio i Eden Nađ iz Subotice. Iz njegovih članaka se vidi da je u internatu u Beogradu tada bilo smešteno 15 mađarskim daka. Sličan apel je uputio i jedan od bivših rukovodilaca banatskog dela ZMS Laslo Greber (Gräber László). On je upozorio javno mnjenje da ceo problem ne treba suviše ispolitizovati. Ujedno je predložio da po okruzima treba formirati neka školska veća koja bi neprekidno brinula o prikupljanju finansijskih sredstava (Subotica, Novi Sad, Veliki Bečkerek, Senta, Sombor i okolina i Međumurje).

Novac iz dobrovoljnih priloga je pricao umereno, deo duga je podmiren, ali su nastali novi problemi. Sredinom marta 1935. Leon Deak je objavio članak pod naslovom SOS i ukazao na latentnu opasnost od zatvaranja mađarskih razreda zbog nepodmirenih dugova. Tada se uredništvo lista *Napló* posebno angažovalo i odredilo još veća finansijska sredstva nego ranije. Dobrovoljni prilozima su prikupljeni skoro u svim mestima sa mađarskim stanovništvom i, izgleda, dugovi su bili podmireni.

Inače, tadašnje Ministarstvo prosvete u septembru 1935. donelo je uredbu da se u I razred odeljenja sa mađarskim nastavnim jezikom ne upisuju učenici. U obrazloženju stoji da se pojavljuje višak u učiteljskom kadru. Tada je po nekim podacima u Učiteljskoj školi u Beogradu bilo upisano 15 učenika mađarske narodnosti i to 3 sa završenim I razredom, a 12 sa drugim.

(*Napló*, 8. I 1933, 3; 30. III 1933, 1; 11. VIII 1933, 1; 16. IX 1934, 5; 27. IX 1934, 3; 30. IX 1934, 3; 13. X 1934, 6; 8. X 1934, 2; 28. X 1934, 3; 13. III 1935, 3; 19. IV 1933, 3, *Magyar Kisebbség — Prilog Stud.* Pečuj, 24. IX 1935, br. 201, str. 3).

Nemamo nameru da detaljno pišemo o mađarskoj književnosti u Jugoslaviji, mi ćemo se ograničiti samo na njeno rađanje, najvažnije tokove i postignute rezultate. Ta književnost je nastala tek posle stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Naime, o postojanju posebne književnosti na području sadašnje Vojvodine za vreme Austro-Ugarske ne možemo govoriti. Doduše, još u drugoj polovini XIX veka izrasli su solidni centri duhovnog života u Bačkoj (Sombor i Subotica) i Banatu (Veliki Bečkerek, odnosno Temišvar). Međutim, talentovani književnici mađarske narodnosti redom su odlazili u Budimpeštu, pa su spomenuti gradovi izgubili svoj značaj u vezi sa negovanjem mađarske književnosti.

Posle 1918. situacija se korenito izmenila. Književni uticaj iz Budimpešte skoro je bio presečen, prekinut je i odlazak književnih talenata. Nasuprot tome, posle evakuisanja Baranje i pada tzv. Baranjske srpsko-mađarske republike, u redovima mađarskih izbeglica u Jugoslaviji bilo je i dosta sposobnih književnika. Dvadesetih godina, međutim, književnost na mađarskom jeziku bila je negovana samo na stranicama dnevnih listova. Posebno se isticala grupica književnika oko subotičkog dnevnika *Bácsmegyei Napló*. Ovaj list je objavio i prvu antologiju pesama 1924. godine. Bilo je 20-tih godina i nekoliko pokušaja pokretanja književnih časopisa na mađarskom jeziku. Još u februaru 1920. u Velikom Bečkereku je pokrenut *Renaissanci*. Nepune dve godine kasnije, (29. I 1929), pokrenut je *Fáklja (Baklja)*, takođe u Velikom Bečkereku. Iste godine je u Novom Sadu najistaknutiji književnik, izbeglica iz Baranje, Zoltan Čuka (Csuka Zoltán) pokrenuo časopis *Út (Put)*. Svi su ti književni časopisi, međutim, izlazili veoma kratko vreme.

Godine 1928. štampana je pesnička antologija Zoltana Čuke pod naslovom *Kéve*. Tu su bile izabrane pesme 14 pesnika. Iste godine slično izdanje je štampano i pod naslovom *Bazsalikom*. Ovdje su se našle i pesme nekih tadašnjih srpskih pesnika modernog pravca. Izdali su u to vreme i posebne almanaha listovi *Bácsmegyei Napló* i *Reggeli Ujság*.

Krajem 20-tih godina književnost Mađara u Jugoslaviji već više sazreva, njeni akteri kristališu svoja opredeljenja i dolaze do zapaženije afirmacije.

Godine 1928. pokrenut je časopis *Vajdasági Irás*, koji je izlazio nepune dve godine. On želi da objedini građanske književnike okupljene oko *Bácsmegyei Napló*-a kao i književne talente iz zabranjenog levičarskog *Szervezett Munkás*-a. Časopis je za sve vreme svoga postojanja posvećivao veliku pažnju književnoj vezi sa jugoslovenskim piscima. U to vreme voda mađarske književnosti u Jugoslaviji je Kornel Senteleki. Rođen je 1893. godine u Pečuju. Lekarsku diplomu je stekao u Budimpešti. Godine 1920. vraća se kući i dobija mesto opštinskog lekara u Sivcu. Ovde je radio do svoje prerane smrti (1933) od tuberkuloze. Njegova dela (pesme, romani, naučne rasprave) su vrhunska ostvarenja ne samo u književnosti Mađara u Jugoslaviji, nego i u celom mađarskom književnom stvaralaštvu. Bio je urednik *Vajdasági Irás*, *A Mi Irodalmunk* i *Kalangye*.

Posle solidnog poleta i stvaranja nesumnjivih kulturnih vrednosti, početkom 30-tih godina nastaje jedan kratkotrajan zastoje. Književnici, emigranti iz Pečuja, napuštaju Jugoslaviju, vraćaju se u Mađarsku ili idu u Sovjetski Savez. Odlaze u Mađarsku i neki književnici poreklom Vojvodani. Ali pristiže nova generacija koja mnogo obećava. Oni pokreću književni časopis koji na početku nije doneo veće rezultate. Književnik Janoš Herceg (Herceg János) je pokrenuo časopis *IKSZ*, koji je uskoro prestao. Subotički mađarski omladinci 1931—1932. su izdali časopis *Örtűz*, a posle *Vajdaság* i *Tovább*. Konačno, od 1. V 1932. u Novom Sadu izlazio je časopis *Kalangya*. On okuplja oko sebe talentovane mlade književnike građanskog opredeljenja. Urednici časopisa bili su Kornel Senteleki, Zoltan Čuka i Boldižar Benc (Benz Boldizsár).

Prvi period izlaženja časopisa *Kalangya* računamo do 1936. godine. Za to vreme je karakteristična duhovna superiornost Kornela Sentelekija. Tada je časopis, u suštini, ostvario tri glavne tačke ambicioznog programskog opredeljenja. Dao je prostora novim (a i ranijim) vođanskim mađarskim književnim talentima, bio je okrenut prema rezultatima jugoslovenskog književnog stvaralaštva (Zoltan Čuka je redovno upoznao čitaoce o književnom radu i novim delima Miroslava Krlježe) i objavio je spise istaknutih književnika iz Mađarske.

Drugi period obuhvata godine između 1936. i 1941. Ovo je vreme izvesne krize i promene dotadašnjeg pravca. Posle smrti Kornela Sentelekija, urednik časopisa postao je Karolj Sirmaj (Szirmai Károly). On je hteo da drži korak sa književno-duhovnim stremljenjima i pokrenuo je borbu protiv diletantizma. Time je ugled časopisa porastao, ali je broj saradnika opao i nestao je njegov izrazito književni karakter. Ipak je priličan broj književnika okupljenih oko *Kalangye*. Sem Boldižara Benca i Kalmana Dudaša (Dudás Kálmán), Imrea Radoa (Radó Imre), Ištvana Kristalja (Kristály István), javljaju se i nova imena kao Eržebet Berček (Börcsök Erzsébet) i u oblasti bogatog književnog stvaralaštva.

Posebno treba da istaknemo Janoša Hercega, koji je već pisao lirске pesme u *Szervezett Munkás*-u. Ali njegov književni talenat je došao do punog izražaja 30-tih godina, da bi se posle nastavio i nakon oslobođenja, obogaćen novim kvalitetima. U takvu ocenu ulazi i Mihalj Majtenji (Majtényi Mihály), čiji književni rad počinje od 1927. i traje sve do smrti (1974).

U krugu književnika oko *Kalangye* bio je još i Erne Kazmer (Kázmér Ernő). (Bori Imre, *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*, Novi Sad, Forum, 1975; Bori Imre, *Irodalmi hagyományunk*, Forum; Utasi Csaba, *Irodalmunk és a Kalangya*, Forum, 1984).

O institucionalnom publikovanju književnog stvaralaštva i dela raznih sarđžina do pokretanja časopisa *Kalangya* i *Hid*-a ne možemo govoriti. Pre svega posle formiranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u prvim godinama (a i kasnije) objavljeni su na mađarskom jeziku samo neki najznačajniji zakoni kao, na primer: Obznana (29. XII 1920), Vidovdanski ustav (28. VI 1921); Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi (2. VIII 1921), Zakon o Štampi (6. VIII 1925); ukidanje Ustava (6. I 1929), Zakon o Centralnom presbirou (18. IV 1929), Oktorisani ustav (3. IX 1931), Uredba o osiguranju neutralnosti u pogledu štampe (18. V 1940).

Ovde možemo da ubrojimo i Zakon o zaštiti autorskog prava — *Službene Novine*, br. 304 (27. XII 1929), određene paragrafe novog zakona o zanatstvu (izdao list *Reggeli Újság*, 1932), pa i sveske »O tarifnom pravilniku grafičkih radnih organizacija Jugoslavije«.

Godine 1919. tri publikacije se javljaju u javnom mnjenju čime književnost Mađara u Jugoslaviji počinje da se konstituiše.

Od 1920. se povećava broj publikacija, jer tada je štampano ukupno 15 defa (u Somboru 4, Velikom Bečkereku 7, Subotici 2, a u Novom Sadu i Crvenki po 1). U domen lepe književnosti možemo da ubrojimo 7. Bilo je među njima i 4 udžbenika, jedan srpsko-mađarski rečnik pravnih pojmova itd. Od te godine redovno su izdavani i kalendari.

Sledeće godine izašlo je iz štampe 16 publikacija, sem kalendara (u Bečkereku i Subotici po 4, Novom Sadu 3, a Sremskim Karlovcima, Kikindi, Somboru i Starom Bečeju po 1).

U oblasti lepe književnosti tada dominiraju kratke zbirke pesama. To su bili literarni pokušaji. Godine 1922. u Kraljevini SHS registruje se izdavanje 22 publikacije na mađarskom jeziku. Po njihovom broju Subotica izbija na prvo mesto, koje će posle zadržati sve do 1941. godine (Subotica 7, Novi Sad 3, Veliki Bečkerek 3, Stari Bečej i Bukovac po 1). Godine 1923. broj izdatih publikacija se osetno povećava. Od 22 izdanja, 7 ima lepu književnost, udžbenika 5, službenih izdanja 3, religioznih sadržaja 3 i ostalih 1 (Subotica 11, Veliki Bečkerek 6, Novi Sad 4 i Bačka Topola 1).

Sledeće godine ukupno su 22 dela štampana na mađarskom jeziku. (Subotica 15, Veliki Bečkerek 3, Novi Sad 3 i Zagreb 1).

Tada su, sem zbirki pesama, objavljene i zbirke novela a štampan je i jedan roman. Jedva ima, međutim, izdanja iz oblasti širenja naučnih i stručnih znanja. Štampana su udžbenika 3, službenih izdanja 3 i dve publikacije isključivo religiozne sadržine.

Od 1925. nastaje period osetnog napretka, ne samo po broju izdatih publikacija, nego i po kvalitetu, posebno na polju lepe književnosti. Naime, 1925. objavljene su ukupno 24 publikacije, što predstavlja već solidan rezultat: 9 izdanja iz lepe književnosti, 7 službenih izdanja, 3 udžbenika i po jedno delo religiozno, poljoprivredno-stručno i iz društvenih nauka (Subotica 14, Novi Sad, Veliki Bečkerek po 3, Sombor, Senta, Crvenka po 1, a na jednoj publikaciji nije naznačeno mesto izdanja). Godine 1926. nastaje izvesno opadanje broja izdatih publikacija, jer ih je štampano samo 16 (u Subotici 10, Novom Sadu 3 a u Somboru, Velikom Bečkereku i Kovinu po 1). Te godine jedan pozorišni komad je sa srpskohrvatskog preveden na mađarski jezik.

Posle izvesnog opadanja 1927. nastaje umereni polet, jer ima 20 štampanih dela. (Subotica 10, Novi Sad 5, Veliki Bečkerek 2, a Somboru, Senti i Kanjiži po 1). Tu je bilo 4 zbirke pesama i po 1 tekst naučne sadržine, roman i zbirka reportaža (dela iz književnosti 6, udžbenika 2, sveske religiozne sadržine, pa publikacija iz poljoprivredne delatnosti i službena izdanja). Posebno treba istaći da je tada u izdanju *Szervezett Munkás-a* štampan rad Vase Bogdanova *Na grobu agrarne reforme*. Ovaj rad je na mađarski preveo Arpad Lang.

Godine 1928. se štampa 19 publikacija na mađarskom jeziku (Subotica 13, Sombor i Veliki Bečkerek po 2 i Novi Sad i Senta po 1).

Tada osetno opada i broj izdatih udžbenika. Naime, štampana je samo jedna srpsko-mađarska čitanka, kao i po jedan molitvenik i pesmarica za IV—VI razreda osnovne škole.

Te godine je pokrenuta i tzv. »Jeftina biblioteka« časopisa *A Munka*. Prvi dvobroj daje stručne savete za savremeniju poljoprivrednu delatnost. Godine 1920. objavljene su i drame skromnijeg dometa i 3 romana sličnog kvaliteta. Međutim, preveden je *Gorski vijenac* (Veselin Đisalov). Ovo je već drugo izdanje, jer je prvo na mađarskom jeziku štampano još 1902. godine. U godini uvođenja kraljevske diktature list *Bácsmenyei Napló* u svom božićnom broju u formi književnog priloga — objavio je i svoj *Almanah*.

Prve godine diktature svakako, nisu bile povoljne za izdavačku delatnost na mađarskom jeziku. Kontrola je bila pooštrena. Ipak je štampano 11 publikacija (u Subotici, Novom Sadu po 4, a Beogradu, Zagrebu i Senti po 1). Najviše je bilo romana, osim toga, jedan udžbenik, jedan tekst zakona, jedan političko-publicistički članak i dva iz istorije Jevreja.

Godine 1931. publicistička delatnost na mađarskom jeziku je bila još mršavija. Štampano je samo 9 dela; Subotica 2, Novi Sad 3, Petrovgrad (Zrenjanin) i Mošorin po 1.

(Csák i Š. Piroska, *Vajdasági magyar könyvek*, Forum, 1988, 16—31).

Mađarska studentska omladina koja se školovala u Beogradu, zajedno sa ostalim studentima iz Vojvodine većinom je poticala iz siromašnih porodica. Nji-

hovo socijalno poreklo u ne manjoj meri je uticalo i na politička opredeljenja, koja su u većini slučajeva bila progresivna. Većina njih je bila u teškom materijalnom stanju, pa nije imala dovoljno sredstava za studije, bavila se dopunskim poslovima, što je u ne maloj meri uticalo na uspeh i tok na studijama, a nekim bilo je i zdravlje narušeno itd.

Osnivačka skupština Kulturno-literarnog udruženja studenata Mađara iz Vojvodine »Boljai Farkaš« (Bolyai Farkas), bila je održana 9. VI 1933. u Beogradu. Za osnovni cilj Udruženja označeno je »negovanje kulture i literature na mađarskom jeziku«, kao i rad na kulturnom i literarnom zbliženju Jugoslovena i Mađara. Uzeto je još u plan i organizovanje ekskurzija i pomaganje siromašnih studenata — članova Udruženja.

Kao što se iz navedenog vidi, osnovni zadaci Udruženja bili su kulturno-prosvetni rad i materijalno-potporno obezbeđenje studenata mađarske narodnosti.

I ovo udruženje načelno je prihvatilo hrišćansku ideologiju. Ali za razliku od MEHK, »Boljai Farkaš« je bio mnogo otvoreniji ne samo za beogradsku sredinu, nego i prema zavičaju, gde su se dosta angažovali i imali izrađeni plan za tu vrstu kulturne delatnosti.

Oko 20 studenata koji su se školovali u Beogradu ostali su van Udruženja, uglavnom zbog neslaganja sa ideološkim opredeljenjem. Neki od studenata mađarske narodnosti, naime, uključuju se u rad Vojvodanske akademske trpeze, što će biti još izrazitije nakon pobeđe revolucionarnih snaga u borbi za upravu VAT-a. »Boljai Farkaš« je za sve vreme postojanja nastojao da održava korektno odnose sa vlastima, i nije prekoračio ciljeve i zadatke za koje se opredelio u osnovnom aktu. Bila su veoma interesantna predavanja »o kraljevima Arpadove loze, o Rakociju, o velikim mađarskim pesnicima i o mađarskoj muzici«. Pored studenata, na predavanja su dolazili i Mađari koji su živeli u Beogradu. (Lj. Cerović, nav. delo, 117.).

Mađarski manjinski listovi detaljno su izveštavali svoje čitaoce o formiranju Kulturnog društva mađarskih akademičara kao i o izboru privremene uprave, za predsednika je bio izabran student Filozofskog fakulteta Ištvan Major (Major István), za prvog sekretara student medicine Ištvan Muki (Muky István), drugog sekretara Šandor Čanji (Csányi Sándor), za blagajnika Jožef Mert (Mert József). Članovi Nadzorne komisije su bili: student Mašinskog fakulteta Laslo Hegediš (Hegedűs László), student Filozofskog fakulteta Ištvan Pinker (Pinker István) i student farmacije Ferenc Đetvai (Gyetvai Ferenc). (*Reggeli Újság*, 10. VII 1932, 6).

³⁵ AV, FDB, II, 58555/36.

U Fondu presbiraona našli smo podatke o broju odeljenja, učenika i nastavnika državnih narodnih škola sa manjinskim nastavnim jezikom u školskoj 1934/35. godini.

Po tome, broj odeljenja sa mađarskim nastavnim jezikom bio je sledeći: zabavišta 32, osnovnih škola 459, a viših narodnih škola 4. U isto vreme broj učenika je iznosio 29.992, a nastavnika 286.

Tada su delovala i mađarska manjinska kulturno-prosvetna i sportska društva. Spisak tih organizacija je naznačen po srezovima.

A) srez starobečejski

— Mađarska zemaljska zadruga Stari Bečej — uprava ima 20 članova i svi su politički ispravni. Raspolazu gotovinom od 2.000 dinara.

— Starobečejsko građansko pevačko društvo. Zadatak mu je širenje prosvete, ima 18 članova (uprava). Glavni su Andor Kneht (Kneht Andor) i Imre Tancoš (Tancos Imre). Svi su nepozdani.

— Starobečejska rimokatolička čitaonica — cilj joj je međusobno obrazovanje putem čitanja knjiga i časopisa. Uprava se sastoji od 9 članova. Predsednik je Ferenc Petranji (Petrányi Ferenc) i Đula Kalmar (Kalmár Gyula). Politički su ispravni.

— Rimokatoličko zanatlijsko omladinsko udruženje Stari Bečej — predsednik je Ferenc Petranji, svi članovi su ispravni.

— Rimokatoličko zemljoradničko udruženje Stari Bečej — predsednik Ferenc Petranji, uprava od 5 članova, svi su pouzdani.

— Dobrotvorno ukopno udruženje — cilj: osiguranje pristojne sahrane svojih umrlih članova. Uprava ima 6 ljudi, predsednik je Đula Šmit (Smit Gyula), koji je potpuno nepouzdan.

— Starobečejsko gazdinsko udruženje — (kao podružnica starobečejskog Poljoprivrednog udruženja). Cilj mu je podučavanje članova u racionalnom obrađivanju zemlje, gajenju stoke i živine. Predsednik je Nikola Zelenović. On je, kao i 7 članova uprave, politički nepouzdan.

— Starobečejsko građansko udruženje — ima za cilj negovanje međusobne društvenosti čitanjem knjiga i časopisa. Predsednik je Franja Kišutcai (Kisutcai Ferenc). Uprava ima 11 ljudi i svi su ispravni.

— Starobečejsko mađarsko građansko udruženje je osnovano za negovanje društvenosti i priređivanje raznih društvenih priredaba. Predsednik je Eduard Drašković (Draskovity Ede). Uprava ima 16 članova. Većinom su nepouzdan.

— Udruženje malih posednika Stari Bečej, ima zadatak: širenje društvenosti i čitanje raznih poljoprivrednih knjiga. Predsednik je Ferenc Galamboš (Galambos Ferenc). Uprava ima 16 članova, svi pouzdani osim predsednika.

— Starobečejsko Prvo posmrtno udruženje. Formirano je za sahrane umrlih članova putem pomoći. Predsednik je Ferenc Kišutcai. Uprava ima 10 članova, ulog je 20.750 dinara. Svi su pouzdani.

— Starobečejska zanatlijska čitaonica. Cilj: negovanje društvenosti i međusobnog obrazovanja čitanjem korisnih knjiga i časopisa. Predsednik: Bela Placner (Placner Béla), ima 27 članova uprave. Raspolože gotovinom od 8.000 dinara.

— Starobečejsko donjovaroško rimokatoličko udruženje. Priprema male priredbe, ima i čitaonicu. Na čelu mu se nalazi Ištvan Cizarski (Csizárski, István) i još 12 članova uprave. Raspolože imovinom od 800 dinara.

— Radnički sport klub — cilj: negovanje i unapređenje svih vrsta druženja. Predsednik Ivan Gavanski i još 8 članova uprave. Iako sa nekoliko Srba članova, svi su nepouzdan.

— Zanatlijska čitaonica Bačko Petrovo Selo — predsednik Đula Urač (Urac Gyula) i još 5 članova uprave. Važe kao lojalni ljudi.

— Momačko udruženje Stari Bečej — Predsednik Kalman Berec (Berec Kálmán) i još 7 članova uprave. Svi su lojalni.

— Gradanska čitaonica Bačko Petrovo Selo. Cilj: gajenje ljubavi prema književnosti, izdavanje na čitanje knjiga na mađarskom jeziku. Predsednik Mačas Šereš (Sörös Mátyás) i još 7 članova uprave. Politički su svi ispravni.

— Narodna čitaonica Bačko Petrovo Selo. Cilj: izdavanje na čitanje knjiga pisanih mađarskim jezikom. Predsednik je Peter Konc (Konc Péter) sa još 7 članova uprave. Raspoložu gotovinom od 1.775 dinara.

— Žitarska zadruga Bačko Petrovo Selo. Cilj: unovčavanje poljoprivrednih proizvoda svojih članova. Predsednik Šandor Balaž (Balázs Sándor) i još 7 članova uprave. Politički su svi ispravni.

— Krug malih gazda u Bačkom Petrovom Selu. Cilj: unapređenje znanja iz poljoprivredne delatnosti putem prigodnih predavanja, čitanje mađarskih knjiga i dnevnih listova. Predsednik Mihalj Pece (Pece Mihály) sa još 5 članova uprave. Svi su politički ispravni, imaju gotovinu od 150 dinara.

— Bačkopetrovoselska čitaonica ima za zadatak izdavanje na čitanje mađarskih knjiga. Predsednik Mihalj Elbert (Elbert Mihály) i još 5 članova uprave. Svi su pouzdani.

— Građansko kolo Bačko Gradište. Predsednik Imre Šereš (Sörös Imre) i još 7 članova uprave. Svi su nepouzdani.

B) Srez titelski

— Budisavsko građansko pevačko društvo. Cilj: unapređenje i negovanje patriotskih pesama i širenje mađarske kulture. Predsednik Janoš Sekereš (Szekeres János) i još 5 članova uprave. Svi su lojalni.

C) Novi Sad

— Građanska mađarska kasina Novi Sad. Predsednik Nandor Brezovski (Brezovszky Nándor), potpredsednik Salamon Fridrih (Fridrich Salamon). Raspoložu gotovinom od 90.000 dinara. Broj članova 110. Svi su naklonjeni mađarskom revizionizmu.

— »NAK« (Novosadski atletski klub) — upisano je 150 članova.

— Novosadski kuglački klub katoličke čitaonice, predsednik Ištvan Begović (Begovity István) i 45 članova.

— Novosadsko mađarsko pevačko društvo — kafana »Lira« za negovanje pesme. Predsednik Šandor Nad (Nagy Sándor) a sekretar Janoš Viderkoš (Videkros János). Broj članova 245, imovina iznosi 7.000 dinara. Svi su pouzdani.

— Novosadska katolička čitaonica. Cilj: širenje katoličkih, verskih, moralnih vrednosti. Predsednik Maroš, sekretar Bela Ligeti (Ligeti Béla) sa 38 članova. Svi su lojalni.

— Novosadski središnji katolički klub, Katolička porta. Cilj: razvijanje verskog i moralnog duha. Svi članovi (82) su lojalni.

— »Napred«, Novosadski sportski klub (Kafana Sabo), cilj: gajenje nogometnog sporta. Predsednik je Janoš Bek (Bek János), a sekretar Jožef Kogoj (Kogoj József). U organizaciju je učlanjeno 150 ljudi.

— Rimokatoličko žensko dobrotvorno društvo (sekcija Novosadske katoličke čitaonice), sa 26 članova.

D) Srez Sombor

— Mesni odbor Crvenog krsta, Telečka, Predsednik dr. Vendel Šlahter. Veoma slab rad.

— Dobrovoljna vatrogasna četa, Telečka. Predsednik je Janoš Janković (Jankovity János) i još 7 članova uprave. Svi su dobrog vladanja.

— Građanska kasina, Conoplja. Predsednik Antal Farkaš (Farkas Antal) i još 4 člana uprave. Dobro rade i svi su dobrog vladanja.

— Dobrovoljna vatrogasna četa, Bezdán. Predsednik Tamaš Kiš (Kiss Tamás), uz još nekoliko članova uprave. Imovina iznosi 300.000 dinara. Svi su sumnjivi.

— Bezdanska čitaonica. Cilj: širenje kulture među mesnim stanovništvom. Predsednik Geza Stajner (Stajner Géza) sa 3 člana uprave. Lojalni, pridržavaju se pravila. Imovina 6.500 dinara.

— Poljoprivredno omladinsko udruženje, Bezdan. Cilj: privredno podučavanje omladine. Predsednik Ištvan Ruf (Ruf István), nalazi se na spisku sumnjivih.

— Rimokatoličko momačko udruženje, Bezdan. Cilj: gajenje verskih i rodoljubivih osećanja. Predsednik Đula Horvat (Horvát Gyula) sa još 5 članova uprave. Predsednik je sumnjiv.

— Bezdanska katolička čitaonica. Predsednik Đula Horvat (Horvát Gyula) uz još 5 članova uprave.

— Novosivačka čitaonica. Predsednik Đula Varga (Varga Gyula) i još 11 članova uprave. Politički ispravni.

E) Subotica

— Ekonomska organizacija baranjskih izbeglica. Predsednik Andraš Santo (Szántó András), beležnik Deneš Mihojlovič (Mihojlovity Dénes), a blagajnik Šandor Sabo (Szabó Sándor).

— Subotičko katoličko momačko društvo. Cilj: širenje prosvete. Predsednik Ferenc Sraka (Sraka Ferenc) i još 4 člana uprave. Politički svi ispravni.

— Zanatlijsko pevačko društvo, Subotica. Cilj: negovanje i unapređenje pesme i muzike. Predsednik Šandor Čapo (Csapó Sándor), tajnik Laslo Nađ (Nagy László). Svi su ispravni.

F) Senta

— Senčansko katoličko momačko udruženje. Predsednik Deže Lukač (Lukács Dezsó), sekretari Bela Strivič (Strivics Béla) i Imre Dinka (Dinka Imre), blagajnici Janoš Băkoc (Bakóc János) i Jožef Varga (Varga József) i još 17 članova uprave. Veliki mađaroni i šoveni. Te u svakom pogledu nepoverljivi i nepouzđani.

— Senčansko momačko i pevačko društvo. Predsednik Sava Vujić, potpredsednik Ivan Zagorica i još petočlana uprava. Lojalni su.

— Udruženje muzikanata. Predsednik Irena Remete (Remete Irén). Uprava od 12 članova. Svi članovi su Mađari i lojalni.

— Mesna sekcija Saveza građevinskih radnika Jugoslavije. Predsednik Orban Farkaš (Farkas Orbán), sekretar Jožef Barat (Barát József), blagajnik Balint Urban (Urbán Bálint) i 4 člana uprave. Veliki mađaroni i propagatori mađarstva.

— Senčansko ekonomsko (gazđinsko) društvo. Predsednik Mikloš Tot (Tót Miklós), potpredsednik Janoš Vamoš (Vámos János) i Janoš Novosel (Novoszel János). Uprava ima još 12 članova. Potpuno su nepouzđani.

— Udruženje senčanskih tiskih ribara. Predsednik Marton Takač (Takács Márton), blagajnik Ištvan Kinčeš (Kincses István), beležnik Ištvan Balog (Balog István) uz upravu od 8 članova. Politički potpuno nepouzđani.

— Kolo malih gazda, Senta — Gornji Breg. Predsednik Urban Flajs (Flajs Urbán), sekretar Janoš Ešeš (Eszes János), blagajnik Andraš Bičkei (Bicskei András). Potpuno nepouzđani.

— Kolo malih gazda, Senta. Predsednik Janoš Horvat (Horváth János), potpredsednici Gergelj Nađ (Nagy Gergely), Ištvan Megoda (Megogya István), blagajnik

Vince Nemet (Németh Vince), beležnik Peter Nađ (Nagy Péter), veliki mađaroni, svoj šovinizam vidno ispoljavaju.

— Udruženje senčanskih kevijskih ekonomata i omladine. Predsednik Karolj Pap (Pap Károly), potpredsednik Šandor Balint (Bálint Sándor), sekretari Peter Tot (Tót Péter) i Bela Šandor (Sándor Béla), blagajnici Ištvan Nađ (Nagy István) i Janoš Miškei (Miskei János). Veliki mađaroni koji svoj šovinizam vidno ispoljavaju.

— Senčansko rimokatoličko žensko udruženje. Predsednica udova Lajoša Kutija (Kuti Lajosné), potpredsednici ud. Štrilič Bele i supruga Adama Šotija (Šóti Adámné), sekretar Marcela Boroti (Boróti Marcella) i Vera KAPOŠ (Kapos Vera). Ispoljavaju mađarsku propagandu.

G) Srez senčanski

— Zanatlijska čitonica Ada. Predsednik Silvester Komloš (Kolmós Szilveszter) uz još 5 članova uprave. Politički su ispravni.

— Katolička ženska zadruga, Ada. Cilj: pomaganje ubogih. Predsednik Imre Drozdik (Drozdik Imre). Petočlana uprava.

— Rimokatolička čitaonica Martonoš. Cilj: razvijanje društveno-umnih i moralno-materijalnih interesa katolika. Predsednik Mihalj Verner (Verner Mihály), uprava od još 16 članova. Za sada lojani.

— Obučarska zadruga Horgoš. Cilj: unapređenje zanatstva. Rukovodioci: Ferenc Kovač (Kovács Ferenc), Mihalj Farkaš (Farkas Mihály) i Pal Fekete (Fekete Pál). Dosta intenzivan rad u borbi protiv konkurencije i zbrinjavanju nezaposlenih. Imovina iznosi 12.000 dinara.

— Udruženje zanatlija Horgoš. Vođe: Ištvan Petrik (Petrik István), Andraš Aštat (Astat András) i još 5 članova uprave. Intenzivno rade na unapređenju zanatstva.

— Potrošačka zadruga Horgoš. Cilj: jevtinije dobijanje životnih namirnica za članove. Predsednik Mikloš Fodor (Fodor Miklós) i uprava od 4 člana. Imovina vredi 80.000 dinara. Politički su ispravni.

— Urbarijalna zajednica Horgoš. Cilj: unapređenje stočarstva. Rad se uspešno odvija. Petočlana uprava, uzeli su u zakup 1.562 katastarska jutra zemlje. Politički su ispravni.

— Lovačko društvo, Gornja Mužlja. Predsednik Mačas Konja (Kónya Mátyás).

— Gazdinski krug, Gornja Mužlja. Predsednik Mačas Nađ (Nagy Mátyás).

H) Srez Velika Kikinda

— Gazdinsko kolo, Sajan. Cilj: prosvetavanje na poljoprivrednom polju. Predsednik Deneš Heresbaker (Hereszbaker Dénes), potpredsednik Jožef Hrobok (Hrobok József) i još 6 članova uprave. (AJ Fond proesbirao, 38 — 71 — 195).

⁹⁹⁹ Članovi Mesnog komiteta u Bačkoj Topoli 1940. bili su Pal Červenak (Cservenák Pál), Bela Gomboš (Gombos Béla), Ferenc Pele (Pele Ferenc), Jožef Šinković (Sinkovity József), i Peter Šinković (Sinkovity Péter), sekretar. Članovi KPJ između 1939—1940. godine: Andraš Baranji (Baranyi András), Ilona Blau (Blau Ilona), Ferenc Bošanski (Bosánszki Ferenc), Karolj Brindza, Pal Červenak, Ferenc Đeri (Győri Ferenc), Peter Farago (Faragó Péter), Radovan Gostovič, Karolj Guba (Guba Károly), Jožef Hajduk (Hajduk József), Ištvan Janik (Janik István), Jovan Ježović, Ištvan Kiš (Kis István), Jožef Kiš (Kis József), Jožef Ko-

vač (Kovács József), Jožef Mercel (Mercel József), Pal Nebojša (Nebojsa Pál), Ferenc Pelé, Dimitrije Popović, Pal Rajčan (Rajcsán Pál), Đeže Šinković (Sinkovics Dezső), Petar Šinković, Ćeda Stanković, Tasić (?) i Peter Vince (Vince Péter).

Cantavir — članovi obnovljenog MK 1940: Peter Blinka (Blinka Péter), Đerđ Grnač (Grnacs György), sekretar, Ferenc Kelemen (Kelemen Ferenc), Ferenc Oravec (Oravec Ferenc), Ferenc Sabo (Szabó Ferenc), Antal Vekonj (Vékony Antal), Balaž Virag (Virág Balázs). Članovi KPJ: Mihalj Banski (Bánszki Mihály), Ferenc Glinka (Glinka Ferenc), Peter Glinka (Glinka Péter), Jožef Glinka (Glinka József), Janoš Budemac (Budemac János), Laslo Curnović (Curnovity László), Janoš Der (Dér János), Antal Filep (Fülöp Antal), Vince Guljaš (Gulyás Vince), Ferenc Januško (Januskó Ferenc), Jožef Kovač Pečkai (Kovács Pécskai József), Mačaš Melj-kuti (Mélykúti Mátyás), Andraš Muči (Mucsi András), Jožef Oravec (Oravec József, Imre Oravec (Oravec Imre), Antal Rapčanj (Rapcsány Antal), Peter Rapčanj (Rapcsány Péter), Antal Šomoškevi (Somoskevi Antal), Janoš Šomoškevi (Somoskevi János), Đerđ Toldi (Toldi György), Janoš Varnju (Varnyú János), Ferenc Vismeg (Vismeg Ferenc) i Lajoš Želik (Zelik Lajos).

Feketić — članovi KPJ u 1940. godini Ištvan Fekete (Fekete István), Jožef Oros (Orosz József), Lajoš Pal (Pál Lajos) i Gabor Šarandi (Sárándi Gábor).

Mali Idoš — članovi KPJ u 1940. godini: Peter Friderih (Friderih Péter) Janoš Nemet (Német János) i Pal Žadanji (Zsadányi Pál).

Pačir — komunistička simpatizerska grupa Ilija Cvrkušić, Sreten Rakić i Ferenc Sič (Szűcs Ferenc).

Stara Moravica — nepovezana komunistička grupa 1936—1941. godine: Janoš Balog (Balog János), Šandor Bezi (Bezi Sándor), Šandor Bogar (Bogár Sándor), Ferenc Ćik (Csik Ferenc), Janoš Doma (Doma János), Jožef Doma (Doma József), Balint Guljaš (Gulyás Bálint), Balint Kiš (Kis Bálint), Lajoš Mesaroš (Mészáros Lajos), Ferenc Štajner (Stajner Ferenc), Danijel Sabo (Szabó Dániel) veza za MK u Bačkoj Topoli od 1940. i Jožef Žaki (Zsáki József). Neformalni rukovodioci ove grupe su Ferenc Ćik i Jožef Žaki.

Najmasovnije učesće radnika mađarske narodnosti u predratnom radničkom pokretu evidentira se baš u severnoj Bačkoj i Potisju i zato smo na prvom mestu obradili ovu problematiku. (Karolj Brindza, *Revolucionarni radnički pokret u bačkotopolskom srezu 1931—1941*, drugi deo, 1937—1941, Bačka Topola 1985, 906—907; autor je ovu listu uzeo iz radova Pere Damjanovića, Danila Kecića, Milenka Palića, Radovana Pualića, Miloša Lukića, Mileve i Dimitrije Bogalice i Ištvana Kiša, kao i po sećanju učesnika predratnog revolucionarnog radničkog pokreta.

